

JIŘÍ RAMBOUSEK

Jaroslav Hašek a Jihlava

1.

„Já jsem živým dokladem toho, jak lživé zprávy roztrušují nesvědomití kritikové tvrzením, že u nás nemáme žádného světového spisovatele,“ napsal Jaroslav Hašek v roce 1912 ve svém humorném literárním autoportrétu.¹ Když psal tato slova, nemohl ovšem tušit, že se opravdu stane slavným autorem a že o něm budou napsány stovky článků, studií a monografií. Haškova Švejka znají čtenáři doslova na celém světě – stejně jako Cervantesova Sancho Panzu, Gogolova Chlestakova či Molièrova Harpagona. Osudy dobrého vojáka Švejka byly přeloženy do padesáti jazyků a již pouhý výčet představitelů světové i české literatury, kteří se vyznali z obdivu k Haškovu dílu, by zabral několik stran našeho článku. Právem napsali autoři poslední velké bibliografie, shrnující ohlas Haškovy tvorby u nás i v zahraničí, v předmluvě ke své knize, že „Hašek je věčný“.²

2.

Haškovy osudy i jeho dílo jsou spjaty především s Prahou, ale za „svého autora“ pokládá Haška i Českomoravská vrchovina – díky tomu, že v jeho životě sehrála významnou roli Lipnice nad Sázavou, kde autor Švejka prožil poslední období svého života. To je ovšem dobře známo – byly o tom napsány celé knihy i desítky článků obsahujících především vzpomínky pamětníků a přátel.³ Méně známé je, že se Hašek před první světovou válkou zajímal i o život české menšiny v Jihlavě a Jihlavu i jiná místa východní části Českomoravské vrchoviny také navštívil.⁴ I o tom se už psalo – především při příležitosti různých Haškových výročí – byly to však pouze krátké novinové články nebo zábavné fejetony.⁵ My se pokusíme sledovat stopy Haškovy návštěvy Jihlavy a jejího okolí podrobněji a konfrontovat je s poznatky novější haškovské literatury.

3.

O situaci jihlavských Čechů se Hašek zmiňuje ve fejetonu Před koncem mrtvé sezóny, otištěném v Besedách lidu 20. srpna 1910.⁶ Nejprve humorně komentuje několik

zpráv, jimiž se redaktoři snaží vyplnit sloupce novin a časopisů v době letní mrtvé čili „okurkové“ sezóny, a potom se zmiňuje o boxerském utkání bělocha Jefferse s černošským borcem Johnsonem, ve kterém černý Johnson přesvědčivě zvítězil. Následkem byly nepokoje, při nichž běloši v USA pobili několik set černochů. K této zprávě připojuje Hašek úvahu o tom, čemu se říká „čestné zápolení ve sportovním světě“, v níž se dovolává i událostí v Jihlavě: „Jakmile někdo někomu vyrazí zub jen tak na ulici, je žalován pro zločin těžkého ublížení na těle. Jakmile však na ohraženém místě zláme žebra druhému bláznů u přítomnosti tisíců diváků, stane se nejsilnějším mužem tohoto století jako černoch Johnson a přitom ještě získá na milión korun. U nás dobře takovou věc nechápeme, ačkoliv nemusíme jít až do Spojených států severoamerických, abychom byli svědky naprosté duševní obmezenosti a zesurování. Němci v Jihlavě, když ztýrali a těžce zranili kolik desítek českých lidí za to, že mluvili česky, také mluví o kulturní vyspělosti německého lidu, stejně jako americký prezident Roosevelt nazval své krajany ... nejkrásnějším květem, který vyrostl z lidské kultury. Jihlavští Němci prohlásili očistu svého města od Čechů a usnesli se prý, že Jihlava má se napříště nazývat čistě německým jménem Mörderschlucht“ (tj. Mordýřská rokle).

Hašek tímto fejtonem pohotově reaguje na to, co se v Jihlavě událo v neděli 31. července 1910. Máme-li správně pochopit ostrý tón Haškova článku („naprostá duševní obmezenost“, „zesurování“ atd.), musíme se stručně dotknout poměrů v Jihlavě na počátku našeho století. V Jihlavě (a ovšem i v jiných jazykově smíšených městech) tehdy panovalo trvalé národnostní napětí. Příčinou byly restriktivní postupy německé správy města vůči Čechům a všeobecně protičeský postoj jihlavské německé většiny. Němci nechtěli povolovat otevření dalších českých škol, němečtí zaměstnavatelé nepřijímali do práce české dělníky a úředníky, a pokud již u nich Češi zaměstnáni byli, nutili je, aby dali děti do německých škol. Tehdejší postavení Čechů ve městě dobře charakterizuje příhoda, k níž došlo v minoritském klášteře při jakémsi kursu pro dívky. Když se jedno z děvčat odvážilo promluvit česky, napomenula je řádová vedoucí kursu slovy: „Česky mluví jen čeládka a sprostí lidé!“ Češi odpovídali na útlak polemikami v tisku, interpelacemi poslanců v zemském sněmu, pořádáním různých národních akcí a také např. bojkotem německých obchodů a hostinců.

Národní slavnosti a koncerty se konaly v tehdy poměrně novém Besedním domě (byl otevřen v létě roku 1894), kde byl k dispozici sál a velká zahrada s krytou kuželnou, verandou a pavilónem pro hudbu. V neděli 17. července se v Besedním domě konala velká slavnost Matice školské. Hrála na ní Kmochova hudba z Kolína, řízená svým zakladatelem a kapelníkem. Taneční zábavy a koncertu, při němž publikum zpívalo za doprovodu hudby vlastenecké písně, jako je Kde domov můj?, Hej, Slované! aj., se zúčastnilo přes 2000 lidí, mnozí z nich z českých měst a vesnic jihlavského okolí. Velký počet dalších zájemců museli pořadatelé odmítnout, poněvadž Besední dům byl zcela přeplněn. Výtěžek slavnosti byl věnován fondu na zřízení české reálky v Jihlavě, což byl jeden z tehdejších slavnostně proklamovaných českých požadavků, který však narazil na prudký odpor německé správy města, takže k zakládání českých středních škol došlo v Jihlavě až po osvobození v roce 1918.

31. července se měla v Jihlavě konat další česká slavnost – Sokolský den. Hrát měla jihlavská posádková hudba, ale ačkoli byla slavnost úředně povolena, požádal starosta, lékárník Vincenz Inderka, v předvečer slavnosti jihlavského posádkového velitele, aby účinkování hudby nepovolil, protože prý jsou obavy z protičeských bouří. (Inderka, který byl starostou v období 1895–1918, patřil k čelným představitelům německých nacionalistů na Moravě – podepsal např. i prohlášení proti zřízení české univerzity v Brně

a vystupoval ostře proti Čechům ještě i po 28. říjnu 1918.) Poté, co posádka vyhověla Inderkově žádosti, objednali si jihlavští sokolové narychlo hudbu z Třeště. Protičeské bouře, které Inderka předpověděl, byly ve skutečnosti předem důkladně naplánovány. Byly natištěny tisíce německých letáků o tom, jak postupovat, a pro demonstranty bylo z fondů jihlavského pivovaru a městské spořitelny dokonce zajištěno občerstvení – párky a pivo – které německé ženy a dívky roznášely na dnešním náměstí Rudé armády z blízké školní budovy.

31. července obstoupily Besední dům hned zrána tisíce Němců, kteří uzavřeli všechny přilehlé ulice, takže se do Besedního domu nemohl žádný Čech dostat. Skupiny Němců obsadily dokonce i silnice vedoucí do města. Každý Čech, který se objevil u Besedního domu nebo v blízkých ulicích, byl – jak píší dobové prameny – „zbit do krve“. Došlo k několika těžším i mnoha lehkým zraněním, byly poškozeny tři automobily a několik povozů, hudebníkům z Třeště byly zničeny nástroje a v Besedním domě byla rozbita okna. Němečtí mladíci byli při svém řádění ozbrojeni holemi s bodci, noži a také tzv. boxery (kovovými pěstními návleky, kloubníky) a právě zmínka o těchto „boxerech“ v novinových zprávách snad Haška inspirovala k tomu, že spojil boxerské utkání v USA s kritikou chování jihlavských Němců.

O události se tehdy hodně psalo v českém tisku, v Třebíči se konala velká protestní manifestace českých měst z pomezí Čech a Moravy a o jihlavském případě se jednalo i na zemském sněmu v Brně. Pouze oficiální vídeňská tisková kancelář Korrespondenzbureau se snažila konflikt bagatelizovat: došlo prý pouze k několika bezvýznamným srážkám.⁷

4.

O své návštěvě Jihlavy píše Jaroslav Hašek v knize Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona. Hašek tuto knihu diktoval své ženě Jarmile (a zčásti sám psal) v letech 1911 a 1912 a právě pomoci Jarmily Haškové vděčíme za to, že se Hašek v tomto relativně klidném posvatebním období svého života (svatba s Jarmilou se konala 15. května 1910) dokázal soustředit k napsání rozsáhlého satirického díla. Předtím publikoval jen krátké povídky, humoresky, črty a fejetony; mnohé z nich jsou ovšem vynikající a vyrovnají se povídkám nejproslulejších světových humoristů.

Rukopis knihy Hašek ihned po dokončení odevzdal nakladateli Ločákovi, ale k vydání tehdy nedošlo, takže kniha poprvé vyšla až roku 1963; druhé vydání vyšlo v roce 1977 a třetí pak roku 1982.⁸ Již předtím však M. Jankovič a R. Pytlík vydali výbor Z doby strany mírného pokroku v mezích zákona, v němž jsou vedle jiných Haškových satir z let 1907–1914 otištěny i obsáhlé ukázky z Dějin strany mírného pokroku v mezích zákona.⁹ Řadu kapitol z Haškova rukopisu otiskoval v roce 1937 v Rudém právu Julius Fučík, který Haškovo dílo charakterizoval jako „skvělé satirické dějiny českého života posledních let před válkou“.¹⁰

Dějiny jsou obsáhlý „letopis“ (poslední, nejúplnější vydání, obsahující i některé další Haškovy práce vztahující se k dějinám strany mírného pokroku, má s vysvětlivkami a doslovem 472 stran), který humornou formou podrobně referuje o založení strany mírného pokroku v mezích zákona a její účasti na vinohradských doplňovacích volbách v roce 1911. Díky Radku Pytlíkovi a dalším haškovským badatelům se o Haškových tehdejších volebních projevech a celé činnosti strany mírného pokroku zachovalo poměrně hodně autentických dokumentů a vzpomínek, které jsou jedinečným svědectvím toho, jak těsně a neoddelitelně je Haškova tvorba spjata s tím, co Hašek dělal a jak reago-

val v reálném čase svého života. Spolu se svými přáteli tehdy Hašek na volebních schůzích a také ve svých Dějinách zesměšnil stranickou mašinérii starého Rakouska, vzájemné paktování a osočování buržoazních politických stran, frázovitost a neupřímnost řečnických projevů a celý systém hodnot měšťácké společnosti.

Schůze ve vinohradském hostinci U Zvěřinů (nazývaném také Kravín nebo V Kravíně) předjaly leccos ze známých protiburžoazně zaměřených provokačních večerů, které v letech první světové války a po ní pořádali dadaisté, a měly mnoho společného i s happeningy druhé poloviny našeho století. Aby svou knihu zpestřil, vložil do ní Hašek řadu vtipných portrétů svých přátel a zajímavých osobností českého veřejného života a také dopisy výkonnému výboru, referující o „apoštolské“ cestě tří příslušníků strany na Moravu, do Vídně a do Uher.

O počátku této misionářské cesty, jež prý měla propagovat stranu mírného pokroku i mimo Prahu, vypravuje Hašek v kapitole Malíř Jaroslav Kubín. Haškův dlouholetý přítel, kreslíř, malíř a pozdější specialista na kovovou a reliéfní plastiku J. Kubín,¹¹ byl vedle Haška druhým účastníkem legendárních toulek tří přátel Moravou, Rakouskem, Uhrami a Istrií. Posledním členem trojice (tak trochu připomínající „tři muže“ anglického spisovatele Jeroma Klapky Jeroma) byl František Wágner, člen baletu Národního divadla. V obou posledních vydáních Dějin píše Radko Pytlík, že za krycím jménem Wágner se skrýval plzeňský herec Ruda Hněvsa, což bylo zjištěno studiem pozůstalosti Haškova životopisce Václava Mengra.¹²

Z tuláckého trojlístku zbyl nakonec jen Hašek. Wágner vstoupil cestou do kočovné divadelní společnosti a Kubín odjel do Prahy. Předtím však Haška s Kubínem v Chorvatsku patrně nějaký čas živilo Kubínovo malířské umění: budoucí akademický malíř portrétoval venkovany a opravoval kostelní obrazy. Hašek svou pouť Istrií ukončil nejspíše v Benátkách a v Terstu, odkud se vydal na strastiplnou pěší cestu do Prahy.

Ve svých Dějinách dovedl Hašek své tři mladé turisty pouze na chorvatské hranice.¹³ Přibližnou trasu dalšího Haškova putování a výčet míst, která navštívil, zrekonstruoval Radko Pytlík na základě zmínek v Haškových povídkách, resp. toho, kde se jednotlivé povídky odehrávají.¹⁴

Jihlava byla první zastávkou na dlouhé cestě tří přátel, kterou jim prý výkonný výbor uložil jako trest za Wágnerovo nepřístojné chování na schůzi. Šlo tu zřejmě o fabulaci – Hašek potřeboval spojit vyprávění o cestě mladé trojice s činností strany mírného pokroku v mezích zákona, a tak si vymyslel onen Wágnerův trest. Že šlo spíše o vtip, je zřejmé už z povahy Wágnerova provinění: pohrával si prý při schůzi „ukazováčkem v nosu“. Jiří Mahen, který podle Haška oné schůzi předsedal, se na nic podobného nepamatoval. Cesta nemohla souviset s činností strany mírného pokroku už proto, že k ní došlo již v roce 1905 (o datování cesty se podrobněji zmíníme dále) a schůze strany mírného pokroku spadají do doby kolem roku 1911.

Obraz Haškovy návštěvy našeho města a jeho okolí je nutno složit ze dvou kapitol Dějin strany mírného pokroku, a to Apoštolská činnost tří členů strany, zračící se v dopisech na výkonný výbor (tato kapitola je datována „V Jihlavě dne...“) a Rozjímání o počátku cesty, větším dílem necestopisné, které bylo poprvé otištěno posmrtně v roce 1926 v časopise Trn, ale vzniklo patrně již v roce 1906.¹⁵

Podle Haškova vyprávění přijeli tři přátelé do Jihlavy vlakem z Prahy přes Kutnou Horu v 17,32 hod. (z Prahy prý vyjeli už v 6,20) a nejprve vyhledali úředníka Živnostenské banky pana Bozděcha (česká Živnostenská banka skutečně tehdy měla v Jihlavě svou pobočku). Večer pak uspořádali v České besedě přednášku o straně mírného pokroku v mezích zákona a jejím stanovisku vůči českým menšinám. „Sotva však byla

schůze zahájena,“ píše Hašek, „dostavil se městský komisař společně s úředníkem hejtmánství a vyzval nás, abychom s ním laskavě se odebrali na městský úřad. Šli jsme tedy s ním a na úřadě byli jsme podrobni důkladnému výslechu. Tázali se nás po úkolech naší strany, a když Jaroslav Kubín prohlásil, že hodláme uspořádati v německých městech českým menšinám přednášky o správném stanovisku Němců v Čechách, o české nesnášenlivosti a rozpínavosti a cyklus přednášek o německé literatuře, velmi blahosklonně byli jsme přijati a odvedeni do německého kasina, kdež byli jsme hoštěni do tří hodiny do rána a na popud náměstka starosty Šafranka byla mezi přítomnými uspořádána sbírka, jejíž výnos 112,- K byl nám doručen jako podpora na cestu. Náměstek starosty Šafranek poskytl nám noclehu a ráno odebrali jsme se k příteli Bozděchovi, který uvítal nás s velkou radostí a prohlásil, že po našem odvedení na městskou radnici shromáždění členové české menšiny odeslali telegrafickou zprávu Národním listům o znásilnění tří českých turistů Všeněmci v Jihlavě. Druhý telegram že byl zaslán ministru spravedlnosti, aby zabránil znásilňování českého člověka na půdě slavného markrabství moravského.

Budete-li v Národních listech číst o našem smutném osudu v Jihlavě, nechovejte žádných obav, neboť právě odcházíme od pana Šafranka, majíce vřelý přípis na znojemskou městskou radu. Nás jako Čechy by velice bolelo, kdybychom museli pumpovat české menšiny, a proto raději pumpneme německou většinu ve Znojmě.“ Poznamenejme, že Kubín odpověděl německým úředníkům na městském úřadě zcela švejkovsky – k jeho slovům o „správném stanovisku Němců v Čechách“ by se daly v Haškově slavném románu najít desítky obdob; připomeňme z nich alespoň Švejkovu „loajální“ odpověď na dotaz vojenského lékaře: „Poslušně hlásím, jsem revmatik, ale sloužit budu císaři pánu do roztrhání těla!“ Jméno starostova náměstka Šafranka Hašek zřejmě zvolil proto, že jeho zvuková podoba připomíná příjmení jihlavského starosty Inderky. Z. Krásenský¹⁶ sice píše, že v jihlavském adresáři z počátku století je uveden Raimund Schaf-ranek, Tischler, Frauengraben 17, ale nemáme žádný doklad, že se Hašek s tímto německým truhlářem setkal, nebo alespoň viděl jeho vývěsní štít. Ostatně jména Šafránek (v české podobě, s dlouhým á) Hašek použil vícekrát a povídka s hrdinou tohoto jména dokonce dala název 3. svazku Haškových Spisů (Dědictví po panu Šafránkovi).

V dalších kapitolách knihy se píše, že tři poutníci šli pěšky z Jihlavy na Třebíč a pak do Marušic (správné jméno této obce zřejmě zní Morašice) a do Znojma, odkud odjeli do Vídně. R. Pytlík sice uvádí, že z Jihlavy do Třebíče jeli poutníci vlakem,¹⁷ ale jde zřejmě o omyl: jak v kapitole Malír Jaroslav Kubín, tak v dopise z Marušic a v Rozjímání o počátku cesty se hovoří o tom, že z Jihlavy již turisté putovali pěšky. Také autor románového životopisu Jaroslava Haška, Haškův přítel Václav Menger, píše, že na další cestu se tři mladíci vydali pěšky.¹⁸

Jak v Marušicích, tak ve Znojmě prožila trojice přátel řadu příhod, které tu nebudeme reprodukovat – čtenář si může příslušné kapitoly snadno vyhledat v Haškově knize. Za důležité však pokládám naše zjištění, že Haškovy Marušice lze ztotožnit s Morašicemi (takovéto obměny místních názvů jsou u Haška běžné), obcí ležící mezi Horními Dunajovicemi a Hostěradicemi. Vzdálenost obce od Znojma (asi 30 km, ve skutečnosti méně) sice Hašek poněkud nadhodnotil, jinak však všechny podstatné údaje (počet obyvatel, trasa cesty, poloha aj.) dobře odpovídají. Je to další důkaz správnosti Pytlíkovy teze (s níž souhlasil i jiný haškovský badatel Zdena Ančík), že Hašek se „až na výjimky drží údajů místopisných a krajinomalebých s neobyčejnou pečlivostí a důkladností“.¹⁹

Do Marušic umístil Hašek satirické vyprávění o tom, jak místní učitel a kaplan ukazovali trojici turistů památné kameny, na nichž domněle stáli či seděli Cyril a Metoděj

a také Napoleon. Tato příhoda má – jak upozornil již V. Menger – paralelu v humorné povídce Vlastivěda,²⁰ v níž se však obec jmenuje Vejvodův Městec a domněle památné kameny ukazují dvěma pro vlastivědu zaníceným dámám a jakémusi tlustému pánovi sám vypravěč.

V době, kdy diktoval Dějiny strany mírného pokroku, neměl zřejmě Hašek starší Rozjímání o počátku cesty při ruce. Přesto se obě cestopisná vyprávění v hlavních údajích shodují. I v Rozjímání se píše o jihlavské České besedě a pěší cestě z Jihlavy směrem na Třebíč: „Máš kupříkladu Jihlavu. Do Jihlavy jsme přijeli a zdrželi se tam den. Navštívili Českou besedu a udělali tam rámus, že fonograf hrál tam německé písně. Ráno šli jsme pohodlně dál občerstvení dršťkovou polévkou, což jest výborná cestopisná poznámka. Přišli do údolí Jihlavky a obdivovali se té příjemné krajině. Kopce porostlé lesy, Jihlavka šumí, malebné skály. Příjemná krajina pro rekonvalescenty. Modravý nádech lesů způsobil že jsme si sedli a hovořili o barvách. Ty jsi řekl, že bys do toho, malovat to, přimíchal ultramarín.“ Potom následuje několik drobných příhod, které trojice přátel zažila v údolí řeky Jihlavy (setkání s četníkem, sedlákem a starou ženou s nůši aj.). Nakonec došli k vesnici, v níž stála u řeky továrna na papír. V naději, že je její ředitel pohostí, požádali o svolení k prohlídce papírny, ale pohoštění se jim nedostalo, protože – jak Hašek píše – „papírna není žádnou továrnou na uzenářské výrobky“. Prohlídka dusných provozů papírny trvala dvě hodiny. „Byla tam též hezká děvčata, kterých nám bylo líto. Byla tam sušárna, kde bylo 58° Celsia a kterou jsme prokleli, ačkoliv byla moderně zařízená. Pán, který nás provázel, obětavě se potil s námi, vykládáje nám smutným hlasem o výrobě celulózy. Se zájmem prohlíželi jsme si obrovské kotle, kde se vaří papírová kaše, a tu poznali jsme, že naše cesta má též vědecký účel.

Pán dal nám ukázky všech možných barev papírů a druhů, a podáváje nám kus hnědého papíru, vztyčil se hrdě a pravil: Tento papír slouží k balení tabáku, erár je naším hlavním odběratelem. Ukázal nám také splav a turbíny a řekl, že jeho syn bude dělat maturitu, a doporučil nám žiznicím kantýnu, kde jsme vyprázdnilí několik lahví piva a šli dál, přes chatrný most pro dělníky, mezi polmi jetele.“

V tomto vyprávění je tolik konkrétních podrobností, že zcela určitě (i vzhledem k tomu, co víme o Haškově způsobu zacházení se zeměpisnými fakty) nejde o fikci. V údolí Jihlavy byl tehdy mlýn na celulózu pod zříceninami Rokštýna, ale protože Hašek mluví výslovně o továrně s turbínami, může jít jediné o papírnu v Přibyslavicích, která byla v letech 1889–1890 značně rozšířena a vybavena moderními stroji a kde se skutečně vyráběl papír na balení tabáku. Továrna patřila (stejně jako mlýny na celulózu v Přímělkově a v Sokolí) třebíčské továrnické rodině Fundulusů. Pracovalo v ní asi 150 zaměstnanců.

O Marušicích či Morašicích se v Rozjímání výslovně nemluví, je to však zřejmě ona vesnice „v údolí“, do níž poutníci přišli po dlouhém putování a v níž obědvali.

Cestu po západní a jižní Moravě nebo alespoň některé její epizody tedy – jak jsme viděli – zachycují celkem tři texty, vzniklé nezávisle v různých dobách: původní rukopis Dějin strany mírného pokroku (D), Rozjímání o počátku cesty, větším dílem necestopisné (R) a humoreska Vlastivěda (V). Některé motivy a údaje se ve všech třech (popř. ve dvou) textech opakují, což lze snad pokládat za důkaz, že se opírají o skutečné zážitky z cesty Moravou (to ovšem neznamená, že to, o čem psal Hašek pouze jednou, je vymyšleno). V D i R se shoduje příjezd do Jihlavy a návštěva České besedy (při této příležitosti se Hašek v obou případech – byť různým způsobem – dotkl jihlavského česko-německého problému), pěší cesta z Jihlavy směrem na Třebíč, setkání s četníky, pobyt ve vesnici, kde má hostinský mizerné pivo (totéž je i ve V), a rozhovor s místním učitelem. Ve

všech třech textech se objevuje motiv Cyrila a Metoděje – v D a V se opakuje humorná epizoda s památnými kameny, na kterých prý oba věrozvěsti a Napoleon seděli či stáli, v R se píše o tulákovi, „který seděl na cyrilometodějském kříži“. O památných kamelech se v R nemluví, ale je tam zmínka o mohutném dubu s nápisem, na jehož znění si cestovatelé již nedokáží vzpomenout.²¹

O pobytu trojice mladíků v Jihlavě a jejich cestě Moravou píše ve svém beletrizovaném životopise Jaroslava Haška i Václav Menger.²² Cenné je, že Menger navštívil tehdy ještě žijícího Jaroslava Kubína a zaznamenal jeho vyprávění o tom, jak se Kubín s Haškem seznámili. V „jihlavské“ a „marušické“ kapitole své knihy (o Marušicích píše jen jako o obci vzdálené od železnice) však Menger pouze parafrázuje a rozmělnuje to, co Hašek sám napsal v Dějinách. Některé epizody přitom bezdůvodně přesunuje – např. to, že Wágner zpíval v České besedě kuplety a vybíral pak mezi hosty peníze, umísťuje Hašek do Znojma, ale Menger spojuje tuto příhodu s Jihlavou. Rozjímání o počátku cesty Menger zřejmě neznal, takže vyprávění o prohlídce papírny v jeho knize není. Ničím jiným než parafrází Haška není ani Mengrovo líčení Haškových, Kubínových a Wágnerových zážitků ve Znojmě a Vídni – pouze s tím rozdílem, že Menger tu navíc také otupuje ostří Haškovy satiry. K nejlepším odstavcům Haškových znojemských a vídeňských kapitol patří humorná kritika národních socialistů a sociálních demokratů – Menger však všechny tyto motivy vypustil. V celé této části své knihy Menger využívá toho, že mu majitel A. Hatina umožnil prostudovat rukopis Haškových Dějin; v době, kdy vyšel Mengrův životopisný román, ještě úplné znění Dějin téměř nikdo neznal.

Poněvadž z „apoštolské“ cesty nemáme žádné přímé dokumenty (pohlednice, cestovní doklady atp.)²³, mohlo by se pochybovat o tom, zda se skutečně konala. Radko Pytlík však v poznámkách k jednotlivým vydáním Dějin a ve Zprávě o Jaroslavu Haškovi přesvědčivě prokázal, že k cestě opravdu došlo, ale poměrně dlouho před založením strany mírného pokroku. Vzpomínek z cesty pak Hašek – když pracoval na své knize – využil jako materiálu pro kapitoly humorně referující o putování tří bohémů. Umožnilo mu to podívat se satiricky vedle Prahy a Čech i na poměry v jiných částech rakousko-uherské monarchie, zejména ve Vídni a v Uhrách.

Pokud jde o přesnější datování „apoštolské cesty“, dospěl R. Pytlík – který věnoval rekonstrukci bílých míst v Haškově životopisu mnoho času a důvtipu – k názoru, že k ní došlo v letních měsících roku 1905. Jihlavu tedy Hašek navštívil někdy v červenci 1905; v Rozjímání, vzniklém patrně – jak jsme již uvedli – v roce 1906, totiž píše, že „loni na počátku srpna“ trávili cestovatelé večer v zahradní restauraci U silného Jana v obci vzdálené asi 20 km od Blatenského jezera. To, že se cesta konala v roce 1905, zdůvodnil Pytlík vedle interpretace zmínek v Haškově díle i snímkem zachycujícím Haška s přáteli Kubínem a Markem na Karlově náměstí. Podle tohoto snímku nakreslil pak Kubín ilustraci do časopisu Nový Neruda, roč. 1906, takže vznik fotografie zřejmě spadá do jarních měsíců roku 1905. Pytlíkovo datování lze podepřít i dalšími argumenty. Např. v kapitole Slečna Sláva Jaroslav Hašek píše: „To bylo dva roky před naší misionářskou poutí. Vracel jsem se tenkrát z Polska pěšky do Prahy, přes Těšín, Frýdek, Moravu. (...) Tak jsem se spojil se dvěma vandráky a šli jsme fechem po markrabství. Rezníka nám chytili četníci ve Fulneku. Zbyl jsem s obuvníkem a rozdělili jsme si vždy každou obec. Levou stranu jsem měl já, pravou on. Tak jsme s klidným svědomím sbírali krejčárky, knedlíky, kusy chleba, mléko, až po Helštýn nad Bečvou. (...) A tam jsem se seznámil se slečnou Slávou.“²⁵ Časový údaj v tomto vyprávění plně odpovídá skutečnosti. Se svou přítelkyní Slávou Hainišovou (jejímž prostřednictvím později poznal svou budoucí ženu Jarmilu,

rozenou Mayerovou), se Hašek vskutku seznámil „dva roky před ... misionářskou pouťí“, tj. v létě 1903.²⁶

5.

O jiné Haškově cestě přes Jihlavu vypravuje ve své knize *Ve dvou se to lépe táhne*²⁷ Zdeněk Matěj Kuděj. Spisovatel, překladatel a cestovatel-dobrodruh Z.M.Kuděj (1881-1955) je pozoruhodná osobnost, ale knihy o příhodách, které zažil v Praze i na různých potulkách s Jaroslavem Haškem, patří k jeho nejslabším pracím.²⁸ Jsou mnohomluvné, jejich humor je většinou podbízivý, násilný a místy i nevkusný a jejich dokumentární hodnota je nepatrná.

V knize *Ve dvou se to lépe táhne* reprodukuje Kuděj Haškovo vyprávění o tom, jak se kdysi za Českým Brodem setkal s židovským podvodníkem Salomonem Neugebauerem, který měl u sebe jakési doklady na jméno Mořice Silberštajna a přemluvil Haška, aby se vydával za hluchoněmého žida tohoto jména. Pak oba družně putovali do Kutné Hory, Čáslavi, Golčova Jeníkova, dnešního Havlíčkova Brodu a Polné, o kterou se Neugebauer zajímal kvůli Hilsnerově aféře. Všude obcházeli židovské rodiny a prosili o podporu na cestu do Palestiny, kde prý hodlají pomáhat při zakládání židovských kolonií. Z Polné šli přes Jihlavu, Třebíč, Náměšť, Moravský Krumlov a Znojmo do Vídně a pak až do Mostu nad Murou (Bruck an der Mur), kde byli oba zatčeni. Haškovi se po kratším věznění podařilo při transportu do Vídně na kterémsi vídeňském nádraží zmizet, Neugebauer byl prý snad poslán do Kišiněva, odkud pocházel. Hašek možná opravdu vyprávěl Kudějovi o své cestě Moravou a pobytu ve Vídni, jinak však je tato cesta i to, co při ní Hašek údajně zažil, zřejmě Kudějovým výmyslem.

6.

Radko Pytlík i ostatní haškovští badatelé pokládají knihu *Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona* (a zejména její cestopisnou část) v podstatě za autobiografický pramen, ovšem humorně stylizovaný.²⁹ Naše závěry, že návštěvu Jihlavy a prohlídku papírny v Příbyslavicích lze pokládat za prokázaná fakta Haškova životopisu, tento názor plně potvrzují. Nejde ovšem jen o odpověď na otázku, zda Hašek v Jihlavě skutečně byl, či ne. Významným faktem regionálních literárních dějin se tato věc stává teprve tím, že Hašek své zážitky také literárně zpracoval, a to v díle, jež se obecně pokládá za jeho nejlepší rozsáhlejší práci před *Osudy dobrého vojáka Švejka*.³⁰

POZNÁMKY:

- 1 Hašek Jaroslav: *Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona*, usp., edičně připravil, doslov, poznámky a vysvětlivky napsal R. Pytlík, 3., rozšíř. vydání, ČS, Praha 1982, s.184.
- 2 Mědílek Boris a kol.: *Bibliografie Jaroslava Haška*, Památník národního písemnictví v nakl. Panorama, Praha 1983, s.VI.
- 3 Srov. Bibliografie Jaroslava Haška (viz pozn. č. 2), s.45-50.
- 4 Srov. Klang, M.Š.: *Haškova dačická historie*, MěNV a Městská lidová knihovna, Dačice 1983; ve svazku je otištěna i část Haškovy povídky *Historie dačická*; úplný text je ve 3. sv. Spisů J. H. Dědictví po panu Šafránkovi (svazek připravili Z. Ančík, M. Jankovič, R. Pytlík a B. Štorek), ČS, Praha 1961, s. 164-186.
- 5 Šimka, A.: *Jak Jaroslav Hašek v Jihlavě agitoval*, *Naše vlast*, 5, 1957, s.73.
(- aš) (Alois Šimka): *Jak Jaroslav Hašek v Jihlavě agitoval*, *Rovnost* 5.6.1960, s. 5.
zk- (Zdeněk Krásenský): *Jaroslav Hašek a Jihlava*, *Jiskra*, r. 1983, č. 35, s. 4 (3.5.1983).
Tuček Josef: *Na pojízdné židli*, *Mladá fronta* 19.5.1983, s.3.

- Srov. i Šimka A. – Rambousek J.: *Literární místopis okresu Jihlava*, 1984 (rukopis této slovníkové příručky je uložen v Okresní lidové knihovně v Jihlavě).
- 6 r. 18, č. 22; ve Spisech J. H. v 11. sv. Májové výkřiky (edičně připravili Z. Ančík, R. Pytlík a M. Jankovič, textově upravili M. Chlíbcová a M. Laiske), ČS, Praha 1972, s. 198–200.
 - 7 Údaje o jihlavských událostech v r. 1910 jsem čerpal ze stati A. E. Vašáka Krvavé bouře jihlavské v r. 1910 a 1920 ve světle historie, Jihlavské listy, r. 33, 1930, č. 38–42 a 44–46, a z článků Jihlavských listů, r. 8, 1910, zejména 31. červenec v Jihlavě v č. 31 (s. 1–3), Projev českých měst na pomezí českomoravském o událostech jihlavských ze dne 31. července 1910 v č. 32 (s. 2–3) a Stojí to za odplivnutí a Protičeská demonstrace ze dne 31. července 1910 na zemském sněmu v č. 40 (s. 1–4).
 - 8 1. vydání: Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona, Spisy J. H., sv. 9 (připravili Z. Ančík, R. Pytlík a M. Jankovič), ČS Praha 1963; 2. vydání: ČS, Praha 1977 (medailón o autorovi napsal a komentáře zpracoval R. Pytlík); 3. vyd.: viz pozn. č. 1.
 - 9 Hašek J.: *Z doby strany mírného pokroku v mezích zákona*, výbor usp. M. Jankovič a R. Pytlík, úvod a doslov napsal M. Jankovič, Mladá fronta, Praha 1956.
 - 10 Cit. podle doslovu k 1. vyd. Dějin (viz pozn. č. 8), s. 287. Ukázky v Rudém právu byly opatřeny vysvětlivkami V. Mengra, který měl rukopis vypůjčen od A. Hatiny a dal jej k dispozici redakci RP. Také Hatina otiskl z Haškovy knihy ukázky, a to už v letech 1924 a 1925 v časopise Směr (tamtéž s. 286).
 - 11 Kubínovy obrazy byly před druhou světovou válkou vystaveny i na výstavě českých výtvarníků v Jihlavě. Jaroslav Kristián Kubín se narodil 17.2.1886 v Praze a zemřel 19.9.1937 tamtéž. Prokop Toman v Novém slovníku československých výtvarných umělců, 3. rozš. vyd., R. Ryšavý, Praha 1947, díl 1, A–K, s. 583, jej charakterizuje takto: „Malíř a ilustrátor, spisovatel v Praze. Žák prof. Pirnera (do r. 1908) a prof. M. Švabinského. Později v Mnichově. Je figuralistou, hlavní jeho práce jsou ilustrace. (...) Ilustroval knihu cestovatele V. Němce Vysoký pán. Jako gymnazista učil se sochařství u Fr. Hergesella. Posmrtná výstava r. 1939 v SVU Mánes.“
 - 12 Ve svém kritickém životopisu Jaroslava Haška Zpráva o Jaroslavu Haškovi (Toulavé house), Panorama, Praha 1982, se však Pytlík o této věci, tj. že Wágner je ve skutečnosti R. Hněvsa, už nezmiňuje. Zpráva o Jaroslavu Haškovi je doplněné znění Haškova životopisu, který vyšel v r. 1971 v Mladé frontě s názvem Toulavé house (s podtitulem Zpráva o J. Haškovi). Srov. i Pytlík, R., *Náš přítel Hašek*, Mladá fronta, Praha 1979, s.23–26.
 - 13 *Dějiny*, 3. vyd., s. 222–225.
 - 14 Srov. *Dějiny*, 2. vyd. (viz pozn. č. 8) s. 299 a Zpráva o J. Haškovi (viz pozn. č. 12) s. 97–101.
 - 15 Trn, 2, č. 9. září 1926; ve Spisech J. H. ve sv. 11 Májové výkřiky (viz pozn. č. 6), s. 300–307. Od 2. vydání bylo Rozjímání zařazeno do Dějin strany mírného pokroku v mezích zákona, kam nepochybně patří. Ke vzniku tohoto textu v r. 1906 srov. Pytlík, Zpráva o J. H., s. 98.
 - 16 Viz pozn. č. 5.
 - 17 Pytlík, R., *Toulavé house* (viz pozn., č. 12), s. 111, a Zpráva o J. H., s. 100.
 - 18 Menger Václav: *Jaroslav Hašek doma*, Sfinx – B. Janda, Praha 1935, s. 78. 2. doplněné vyd. Mengrovy knihy vyšlo s názvem Lidský profil J. Haška (J. Koliandr, Praha 1946).
 - 19 Pytlík, R.: *Zpráva o J. H.*, s. 69.
 - 20 Hašek J.: *Zrádce národa v Chotěboři*, Spisy J. H., sv. 4 (usp. Z. Ančík, M. Chlíbcová, M. Jankovič a R. Pytlík), ČS, Praha 1962, s. 247–249.
 - 21 Údaje o Přibyslavicích, Morašicích atd. jsem čerpal z Vlastivědy moravské, řada II – Místopis, a to ze svazků Pátek, A. J.: *Jihlavský okres*, Muzejní spolek, Brno 1901, Dvorský, F.: *Třebíčský okres*, Muzejní spolek, Brno 1906, a Hanák, V.: *Moravskokrumlovský okres*, Muzejní spolek, Brno 1913.
 - 22 Menger V.: *Jaroslav Hašek doma* (viz pozn. č. 18), s. 71–86.
 - 23 Srov. *Lidský profil Jaroslava Haška (Korespondence a dokumenty)*, uspořádal, komentářem a poznámkami opatřil R. Pytlík, edičně připravila M. Havránková, ČS, Praha 1979.
 - 24 Pytlík, R. *Zpráva o J. H.*, s. 97–98.
 - 25 Hašek J.: *Dějiny ...*, 3. vyd., s. 199–203.
 - 26 Pytlík R.: *Zpráva o J. H.*, s. 74. Ve vysvětlivkách 1. a 3. vyd. Dějin (ve 2. vyd. časový údaj chybí) se mylně píše, že Hašek se seznámil se Slávou v létě roku 1905 (viz s. 301 1. vydání a s. 467 3. vyd.); jde zjevně o tiskovou chybu, protože v *Toulavém houseti* a *Zprávě o J. H.* uvádí Pytlík správně, že šlo o rok 1903.

- 27 Kuděj Z. M.: *Ve dvou se to lépe táhne (Hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách se zemřelým Jaroslavem Haškem)*, 3. vyd., Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený), Praha 1927, s. 283 n. První a druhé vydání Kudějovy knihy vyšlo r. 1923. Srov. i Kuděj Z. M.: *Ve dvou se to lépe táhne (Hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách s Jar. Haškem)*, text zkrátil a upravil Jan Lopatka, Lidové nakladatelství, Praha 1971; v tomto výboru kapitoly o cestě přes Vysočinu nejsou.
- 28 Kuděj Z. M.: *Ve dvou se to lépe táhne – ve třech hůře (Vzpomínky na druhou dobrodružnou cestu po Čechách se zemřelým Jaroslavem Haškem)*, Ústř. dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený), Praha 1927, a *Když táhne silná čtyřka (Kratochvilná vyprávění o příhodách veselých bohémů s Jaroslavem Haškem v čele)*, Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený), Praha 1930 (2. vyd. Svět, Ostrava 1948).
- 29 Pytlík R.: *Zpráva o J. H.*, s. 70.
- 30 O potřebě korigovat názor, že Dějiny jsou hlavním předstupněm k Osudům dobrého vojáka Švejka, píše ve své haškovské monografii Jiří Hájek (*Jaroslav Hašek*, Melantrich, Praha 1983, s. 133–137), ale i Hájek uznává, že Haškova kniha je „originální a zajímavý dokument“, jehož „některé složky ukazují ke Švejkovi“, a „velkolepá perzifláž celé předválečné české politiky“, takže ve skutečnosti se jeho názory od hodnocení R. Pytlíka příliš neliší. – Pro úplnost dodávám, že o Jihlavě se Hašek letmo zmiňuje také v humoresce *Styk rodičů s dětmi* (Moje zpověď, Spisy J. H., sv. 16, k vyd. připravili, ediční poznámky a vysvětlivky napsali Z. Ančík, M. Chlívková, M. Jankovič a R. Pytlík, ČS, Praha 1968, s. 197–203) a v „lipnické“ povídce *Peníze telegraficky poukázané* (tamtéž s. 312–321), o Polně pak v humorném fejetonu *Moje zpověď* (tamtéž, s. 26–29).

RESUMÉ

Jihlava und das Werk von Jaroslav Hašek

Die vorliegende Studie befasst sich mit Hašeks Aufenthalt in Jihlava (Iglau) im Jahre 1905, sowie auch mit verschiedenen Erwähnungen über Jihlava und Westmähren im Hašeks Werk. Zum erstenmal schrieb Hašek über die Verhältnisse in Jihlava in seinem Feuilleton Vor dem Schluss der toten Saison (Před koncem mrtvé sezóny), in dem er das Verhalten der Iglauer deutschen Nationalisten scharf verurteilte, die am Sonntag, dem 31. Juli 1910, bei Strassenunruhen Dutzende von Tschechen verletzt haben.

Im zweiten Teil der Studie richtet der Verfasser sein Augenmerk auf einige Kapitel des Buches Die politische und soziale Geschichte der Partei des massvollen Fortschritts in den Grenzen der Gesetze (Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona, entstanden 1912, in Buchform erst im J. 1963 erschienen), in denen Hašek seinen Aufenthalt in Jihlava und seine Wanderungen im Böhmisches-Mährischen Höhenzug behandelt. Das erste Dorf, in dem Hašek und seine Freunde die Papierfabrik besichtigten, war auf Grund der Ermittlungen des Verfassers Příbyslavice. Das andere Dorf in der Umgebung von Znojmo (Znaim), das von Hašek als Marušice bezeichnet wird, heisst in Wirklichkeit Morašice.